

9. *March J. G. Ambiguity and Choice in Organizations / J. G. March, J. P. Olsen. – 2d ed. – Bergen : Universitetsforlaget, 1979. – 408 p.*
10. *Simon H. A. Making management decisions: The role of intuition and emotion / H. A. Simon // Academy of Management Executive. – 1987. – №1. – P. 57–64.*
11. *Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого “Я” / Зигмунд Фрейд // “Я” и “Оно”. Кн. 1 / Зигмунд Фрейд. – Тбилиси : Мерзни, 1991. – С. 71–138.*
12. *Грабовська С. Ідеальний політичний лідер в уяві студентів / С. Грабовська // Соціальна психологія. – 2006. – № 4 (18). – С. 28–37.*

Грабовская С. Л., Карковская Р. И., Томчий О. Б. Какие политики имеют шанс на благосклонность молодежи: диспозиционный ракурс

Овещены основные теоретические подходы к изучению и пониманию лидерства. Представлены результаты эмпирического исследования связи качеств образа “Я-идеального” и идеального политического лидера или лидера, за которого избиратели отдали бы свой голос (исследование проводилось среди учащейся молодежи). Установлено, какие качества молодые люди (студенты, аспиранты) считают важнейшими для себя лично и для политических лидеров. Описаны особенности исследуемых, склонных оценивать политических лидеров через призму важных для себя качеств, и распространенные в опрошенной группе образы идеального политика.

Ключевые слова: лидерство, политический лидер, личностное качество, ранжирование.

Grabovs'ka S. L., Karkovs'ka R. I., Tomchiy O.B. What politicians have a chance to be in youth favour: dispositional foreshortening

The article deals with the major theoretical approaches to the study and interpretation of leadership. It is presented the results of an empirical study of connection between features of the image of the Self-real and ideal political leader or just leader who the voters would be for. The survey has been conducted among students and postgraduates. There have been established features that young people consider as the most important both for themselves and for political leaders. It is also described the features of people who tend to view political leader through the prism of important traits for themselves and there were current images of ideal politician within survey group.

Key words: leadership, political leader, personal trait and ranging.

**ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ ЯК РЕФЕРЕНТНА СПІЛЬНОТА:
МІЖ ІДЕНТИФІКАЦІЄЮ І МОБІЛІЗАЦІЄЮ**

Д. О. Кобрисенко, м. Київ

У статті розглядається проблема дослідження осіб, для яких політична партія править за референтну спільноту. Представлено емпіричні результати дослідження психолого-політичних особливостей членів різних політичних партій. Виявлено основні розбіжності в проявах образу Я, політичного образу Я, політичної ідентичності, інтернальності та атитюдів осіб, які мають різні політико-ідеологічні переконання і належать до різних політичних партій.

Ключові слова: політична партія, референтна спільнота, ідентичність, політична ідеологія, образ Я.

З-поміж численних проблем, які досліджує сучасна політична психологія, однією з найбільш актуальних є *проблема* об'єктивного і комплексного визначення психологічного контексту взаємодії “особа – політичне середовище”. Це зумовлює потребу в міждисциплінарному дослідженні політичних інститутів та осіб, що їх утворюють, а також особливостей їхньої взаємодії. Слід пам'ятати, що сучасне політичне поле неможливе без існування багатопартійної системи, у якій різноманітність політичних партій виконує роль інструменту побудови демократії. Із набуттям Україною незалежності вони виконують цілу низку важливих функцій: громадянсько-представницьку, функцію боротьби за владу, функцію законодавчого інституту, формування політичної культури громадянина і т. ін. Водночас не викликає сумніву психологічна значущість політичної партії для політично активних громадян, адже вона для них виконує роль значущої, референтної спільноти. Попри це аналізові політичної партії як референтної спільноти в сучасних психологічних дослідженнях не надається належного значення.

Мета статті: з'ясувати психологічні особливості взаємодії особи і політичної партії як референтної спільноти; емпірично дослідити і проаналізувати психолого-політичні особливості осіб, для яких політична партія править за референтну спільноту.

Визначаючи чинники, що впливають на формування ідентифікації особи в політичній площині, не можна не брати до уваги ідеологію різних груп та спільнот. Вважаємо, що ідеологічний чинник виступає одним із ключових у формуванні активної політичної позиції особи.

Аналізуючи партійно-політичну ідеологію, О. Т. Баришполец наголошує, що ідеологія партії виступає рушійним чинником політичного єднання громадян [1]. Тобто одна з основних функцій ідеології – об'єднувати електорат навколо партії, спрямовувати поведінку громадян у потрібному для тієї чи іншої партії напрямку. Проте єдину, прийнятну для всього суспільства ідеологію неспроможна виробити ні жодна особистість, ні жодна окрема політична партія, адже кожному суспільству об'єктивно властива множинність ідеологій, хоча б через різноманітність світосприймання кожного з його членів [там само, с. 84-94]. Водночас зв'язок особи з конкретною партією, що проявляється в підтримці, постійному голосуванні за неї на виборах, можна кваліфікувати як партійну ідентифікацію – стійке і тривале в часі явище [2, с. 25-26].

Цю ідею цікаво, на наш погляд, розвиває М. Ю. Довгопол. Він зазначає, що існує взаємозалежність чинників і механізмів ідентифікації

осіб з партіями, взаємозв'язок зовнішніх та внутрішніх детермінант цього процесу. Тобто залежно від ідеологічних, політичних уподобань можна визначити досить значні характерологічні розбіжності між виборцями, які віддають перевагу різним політичним системам. Дослідник зазначає, що для виборців, зорієнтованих на комуністичні ідеали, зазвичай характерні екстернальний локус контролю (значущі події в житті сприймаються як результат випадку або дії інших людей), консерватизм, підпорядкованість. Прибічникам ліберальних поглядів притаманні самодостатність, домінантність (пріоритет власності, прагнення до самостійності, незалежності). Для симпатиків націонал-демократизму спільними рисами є соціабельність (несамостійність, залежність, орієнтація на групову думку, безініціативність та брак сміливості при виборі особистої лінії поведінки), радикалізм, інтернальний локус контролю (загальне настановлення людини на те, що більшість значущих подій у житті було результатом її особистих дій, що вона здатна ними керувати). Автор звертає увагу на те, що останній тип є найбільш суперечливим з погляду психологічних особливостей: несамостійність і підпорядкованість поєднуються з радикалізмом (недовірливість щодо авторитетів) [3, с. 26-27].

Цікаво, що, визначаючи свою політичну ідентичність, індивіди отожднюють себе не з людьми як такими, не з конкретними подіями, а з людьми і подіями, які набули для них *символічного* значення [2, с. 28]. На неможливість розмежування образу Я особи та проявів її політичної ідентифікації звертає увагу Б. С. Мар'єнко. При цьому політична ідентифікація розглядається ним як процес самоототожнення індивіда з політичним лідером, партією, рухом, а також із політичною роллю і зразками політичної поведінки. Одночасно політична ідентичність нерідко трансформується, бо залежить від соціально-психологічних факторів, у першу чергу від референтного оточення. Критерієм сформованості політичної ідентичності виступає політична активність [4, с. 64-68]. Політична ідентичність може виражатися у ставленні людей до влади та її політики, загальнонаціональних і регіональних політичних інститутів, до держави в цілому та її регіонів у зв'язку з відносинами між ними [2, с. 29].

Враховуючи багатовекторність означеної проблеми, нас як дослідників зацікавили психолого-політичні особливості осіб, для яких політична партія править за референтну спільноту. Емпіричне дослідження з метою з'ясування таких характеристик членів різних політичних партій відбувалося з березня по листопад 2011 р. На *першому етапі* було визначено логіку побудови вибірки. Для цього ми скористалися моделлю дослідження політичної площини (за результатами дослідницької роботи Інституту соціальної та політичної психології НАПН України). Відповідно до цієї моделі українська партійно-політична площина визначається двома векторами політичних орієнтацій: проросійська-антиросійська та

реформаторська-антиреформаторська. Перетин зазначених орієнтацій утворює чотири варіанти партійних уподобань: проросійсько-реформаторський, проросійсько-антиреформаторський, антиросійсько-реформаторський та антиросійсько-антиреформаторський. При цьому категорія реформ базувалася на ставленні до ринкових реформ, ідей розвитку економіки за західним зразком [5].

Відповідно до названих чотирьох варіантів партійно-політичних площин ми провели експертне оцінювання сучасної партійної системи, метою якого було з'ясувати співвідношення між провідними українськими партіями і зазначеними вище векторами політичних орієнтацій. У ролі експертів виступили 14 осіб – фахівців у галузях політичної і соціальної психології, філософії. За результатами експертної оцінки до проросійсько-реформаторської площини було віднесено Партію регіонів, до проросійсько-антиреформаторської – Комуністичну партію України, до антиросійсько-реформаторської – ВО “Свобода” і ВО “Батьківщина”. У ході проведення емпіричного дослідження опитувалися члени київських представництв зазначених партій.

На *другому етапі* було здійснено психологічний аналіз емпіричних результатів, отриманих за методиками атитюдів О. Ф. Потьомкіної; політичної ідентичності О. М. Скар; ОРПС; методикою РСК; тестом самоставлення С. Р. Пантелеєва, В. В. Століна; авторською анкетною-опитувальником дослідження політичного образу Я. Отримані результати аналізувалися шляхом попарного порівнювання груп респондентів за допомогою критеріїв Манна – Уїтні і t-критерію Стьюдента залежно від особливостей розподілу даних загальної сукупності респондентів (шкали з розподілом, що істотно не відхиляється від нормального – t-критерій Стьюдента, де істотне відхилення від норми – критерій Манна – Уїтні). Особливості розподілу даних визначалися за критерієм Колмогорова-Смирнова. У результаті такого порівняння було виявлено психолого-політичні особливості членів різних політичних партій.

ВО “Батьківщина” і ВО “Свобода”. За результатами методики О. Ф. Потьомкіної визначено, що у представників ВО “Батьківщина” порівняно з ВО “Свобода” виразніше простежується декларований атитюд щодо грошей ($p \leq 0,01$). Можна припустити, що це зумовлено особливостями ідеології: у “Батьківщини” – це орієнтація на ринкові реформи, європейський досвід і відповідні цінності та дії, натомість у “Свободи – орієнтація передусім на українську самобутність, коли ідея визначає зміст і сутність буття, а гроші є другорядним продуктом існування нації.

За результатами методики О. М. Скар, у респондентів ВО “Свобода” більшою мірою, ніж в активістів-партійців з ВО “Батьківщина”, проявляється політична ідентичність, що простежується в таких критеріях, як залучення до політичного життя країни та ідентифікація з культурними

цінностями суспільства ($p \leq 0,05$). Такі результати зумовлені тим, що, по-перше, націоналізм передбачає активну громадсько-політичну позицію осіб, що його сповідують, а по-друге, ідентифікація з культурою, мовою, традицією є невід'ємною частиною ідеології будь-якого націоналізму. Крім того, за результатами методики ОРПС, членам ВО “Батьківщина” меншою мірою, ніж респондентам ВО “Свобода” ($p \leq 0,01$) і КПУ ($p \leq 0,001$) властива політична ідентифікація. Припускаємо, що у виразно ідеологічних політичних партій чинником високих показників політичної ідентифікації виступає ідеологічний фактор.

За результатами методики С. Р. Пантелєєва, у членів партії ВО “Свобода” виразніше виявляються самоповага ($p \leq 0,05$) і самовпевненість ($p \leq 0,001$), а слабше – аутосимпатія ($p \leq 0,01$) і самозвинувачення ($p \leq 0,001$). Респонденти ВО “Свобода” мають більш оптимістичне самосприйняття, ніж представники ВО “Батьківщина”, оскільки визначають себе категоріями самоповаги і самовпевненості; натомість респонденти іншої групи зорієнтовані на аутосимпатію та самозвинувачення.

За результатами методики РСК, загальна інтернальність сильніше виявляється у представників ВО “Батьківщина”, ніж ВО “Свобода” ($p \leq 0,05$). Отже, члени ВО “Батьківщина” частіше сприймають самих себе як причину власних успіхів і невдач, натомість “свободівці” більше схильні вбачати причину тих чи тих подій власного життя в зовнішніх обставинах, у проявах долі.

Аналіз особливостей політичного образу Я показав, що члени ВО “Батьківщина” частіше, ніж “свободівці”, визначають себе як росіянина, християнина ($p \leq 0,01$), ліберала, демократа та друга Росії ($p \leq 0,001$); натомість члени ВО “Свобода” частіше зараховують себе до сильного Я, українця ($p \leq 0,05$), особистості, патріота ($p \leq 0,01$), оптиміста та партійця ($p \leq 0,001$). Отримані результати видаються цікавими, оскільки обидві партії позиціонують себе як проукраїнські. Проте, як показують результати емпіричного дослідження, члени ВО “Батьківщина” мають більш проросійську орієнтацію (категорії “росіянин”, “друг Росії”), натомість у представників ВО “Свобода” провідна орієнтація – патріотично-національна (категорії “українець”, “патріот”). Крім того, у другій групі респондентів більш сильна особистісно-громадянська позиція (категорії “сильне Я”, “особистість”, “патріот”, “оптиміст”, “партієць”).

ВО “Батьківщина” і КПУ. Як показали результати, отримані за методикою О. Ф. Потьомкіної, у членів ВО “Батьківщина” сильніше в порівнянні з членами КПУ проявляються атитюди щодо свободи, влади та грошей ($p \leq 0,05$). Припускаємо, що зазначені атитюди слабше простежуються у членів КПУ, оскільки, по-перше, респонденти-комуністи – це люди більш похилого віку, якому властива певна стриманість зазначених

орієнтацій, а по-друге, комуністична ідеологія, що править за детермінанту світогляду комуністів, визначає певні особливості їхніх атитюдів.

За результатами методики О. М. Скар, у представників КПУ вищий рівень ($p \leq 0,05$) залученості до політичного життя країни, тоді як у членів ВО “Батьківщина” сильніша ідентифікація з культурними цінностями суспільства ($p \leq 0,001$), цінностями європейської демократії ($p \leq 0,05$) та вища мобілізаційна активність ($p \leq 0,01$). Отримані результати видаються доволі цікавими, їх можна інтерпретувати таким чином: члени КПУ є представниками ідеологічної партії, що передбачає активну участь у політичному житті; при цьому політична активність не є вимушеною; Комуністична ідеологія априорі не сповідує цінностей європейської демократії та не робить акцент на розвиткові культурних цінностей українського суспільства (провідні ідеї – культура збереження спадку Радянського Союзу та “братньої” країни – Росії).

За результатами методики РСК, загальна інтернальність та інтернальність у сфері сімейних стосунків сильніше проявляються у членів ВО “Батьківщина”, ніж у членів КПУ ($p \leq 0,01$ і $p \leq 0,05$, відповідно). Представники КПУ рідше за членів ВО “Батьківщина” виявляють готовність брати на себе відповідальність за ситуації, що виникають у їхньому житті, насамперед у сімейних стосунках. Водночас, за методикою С. Р. Пантелеєва, у членів КПУ більшою мірою виражені самоінтерес, самоприйняття ($p \leq 0,05$) та самопослідовність ($p \leq 0,01$).

Аналіз політичного образу Я цих груп респондентів показав, що члени КПУ частіше, ніж члени ВО “Батьківщина”, визначають себе як росіянина, друга Росії, комуніста ($p \leq 0,001$), натомість останні частіше характеризують себе як віруючу людину ($p \leq 0,001$), особу із сильним Я, конкурента Росії ($p \leq 0,001$). На прикладі КПУ і “Батьківщини” яскраво простежується існуюче в нашій державі полярне ставлення до одного з провідних для України зовнішніх політичних гравців – Росії. Члени КПУ ставляться до неї по-дружньому, а “Батьківщина” сприймає як конкурента. Це є важливим аспектом розуміння внутрішньопартійної ідентичності, адже особливості визначення статусу зовнішнього партнера відіграють суттєву роль у визначенні стратегії взаємодії керівництва партії з керівництвом іншої держави, розробці концепції проведення передвиборної агітації тощо.

ВО “Батьківщина” і ПР. Результати, отримані за методикою О. Ф. Потьомкіної, засвідчили, що у членів ВО “Батьківщина” сильніше виражений атитюд щодо свободи ($p \leq 0,05$). Це можна пояснити тим, що на момент проведення дослідження представники ПР мали переважну більшість у Верховній Раді, Кабінеті Міністрів, місцевих органах влади, а також обіймали провідні керівні посади – президента, прем’єр-міністра, очільників міністерств і т. ін. Зазначені обставини можуть сприйматися

членами ВО “Батьківщина” як певне обмеження власної свободи, оскільки можливість бути при владі, вирішувати політичні питання для них є досить обмеженою.

Водночас, за результатами методики О. М. Скар, члени ВО “Батьківщина” у порівнянні із членами ПР вважають себе більш залученими до політичного життя країни ($p \leq 0,05$) і більшою мірою зорієнтовані на власний політичний вибір ($p \leq 0,01$). За методикою ОРПС, у членів ВО “Батьківщина” помітніше, ніж у респондентів ПР, виявляються владне самоствердження ($p \leq 0,05$) і позиційна конкуренція ($p \leq 0,01$). Це можна пояснити тим, що на момент проведення дослідження члени ВО “Батьківщина” перебували в опозиції щодо правлячої ПР. У цьому контексті активне залучення до політичного життя може виступати певним інструментом здобуття влади. Високі показники за орієнтацією на власний політичний вибір свідчать про автентично активну громадсько-політичну позицію членів ВО “Батьківщина”, а за шкалами владного самоствердження та позиційної конкуренції – про їхнє актуальне бажання боротися за владу.

За результатами методики С. Р. Пантелєєва, членам ПР більше, ніж представникам ВО “Батьківщина”, властиве самозвинувачення ($p \leq 0,05$). Натомість, як показали результати методики РСК, у членів ВО “Батьківщина” сильніше проявляється інтернальність у сфері досягнень ($p \leq 0,01$) і в сімейних стосунках ($p \leq 0,001$). Відтак можна констатувати, що респонденти ВО “Батьківщина” частіше за членів інших політичних партій готові брати на себе відповідальність у різних сферах життя, насамперед у сімейних стосунках.

Політичний образ Я у порівнюваних групах має таку специфіку: члени “Батьківщини” частіше за членів ПР визначають себе як лібералів ($p \leq 0,05$), майбутнє суспільства, патріотів та конкурентів Росії ($p \leq 0,001$), натомість члени ПР частіше зараховують себе до песимістів ($p \leq 0,05$), росіян, друзів Росії ($p \leq 0,001$). Визначальною особливістю політичного образу Я представників ПР у порівнянні з політичним образом Я представників “Батьківщини” є полярне ставлення до Росії. У цьому контексті провідною особливістю “Батьківщини” є проукраїнське самосприйняття (“патріот”, “конкурент Росії”), а також оптимістично забарвлені політичні категорії (“ліберали”, “майбутнє суспільства”).

ВО “Свобода” і КПУ. Результати, отримані за методикою О. Ф. Потьомкіної, показали, що у членів ВО “Свобода” атитюд щодо влади виражений сильніше, ніж у членів КПУ ($p \leq 0,01$). Можливо, це зумовлено віковими особливостями членів ВО “Свобода”, переважна більшість яких – молодь. Відомо, що молоді властива більша зорієнтованість на владу, ніж людям літнього віку, які зазвичай більш консервативні у своїх поглядах та більш стримані у вчинках.

За методикою О. М. Скар встановлено, що у респондентів ВО “Свобода” більш помітно, ніж у комуністів, виражені ідентифікація з культурними цінностями суспільства ($p \leq 0,001$) та мобілізаційна активність ($p \leq 0,05$). Ці результати є прогнозованими, оскільки національно спрямована “Свобода” за своєю ідеологією орієнтується на українські культурні цінності. Порівнюючи політичну активність представників київського осередку КПУ і “свободівців”, бачимо, що для перших вона має більш виразну внутрішню детермінацію, засновану на особистісних переконаваннях партійців. Натомість політична активність партійців-націоналістів має певною мірою мобілізаційну зумовленість, тобто політичні лідери, традиції, думка оточення і т. ін. вирішують змістову наповненість і емоційну забарвленість їхньої політичної поведінки. Таким чином, респонденти КПУ мають більш усвідомлену, автономну та незалежну від інших осіб громадянсько-політичну позицію.

За результатами методики С. Р. Пантелєєва, у респондентів КПУ сильніший, ніж у “свободівців”, прояв таких категорій самоставлення, як аутосимпатія ($p \leq 0,05$), самоінтерес, самоприйняття ($p \leq 0,01$) і самозвинування ($p \leq 0,001$), натомість останнім більш властиві самовпевненість ($p \leq 0,001$) і самоінтерес ($p \leq 0,05$).

Як показала методика ОРПС, у членів ВО “Свобода” частіше, ніж у членів КПУ, простежуються нормативна непоступливість ($p \leq 0,01$) і владне самоствердження ($p \leq 0,001$). Цікаво, що свободівці частіше сприймають себе як особистість, лідера, українця ($p \leq 0,05$), оптиміста, патріота ($p \leq 0,01$), сильне Я та конкурента Росії ($p \leq 0,001$); натомість комуністи частіше визначають себе як реаліста, християнина ($p \leq 0,01$), росіянина, ліберала, демократа, друга Росії та комуніста ($p \leq 0,001$). Отже, порівнювані групи респондентів мають доволі різну структуру політичного образу Я (із 21 запропонованої категорії в 14 існують статистично значущі розбіжності прояву). Тому доволі цікавими видаються результати аналізу наявних розбіжностей зарахування себе до різних категорій політичного образу Я. Так, група респондентів, що сповідує українську націоналістичну ідеологію, ідентифікує себе з проукраїнською орієнтацією (відібрані категорії: “українець”, “патріот”, “конкурент Росії”). Натомість група членів КПУ виказує більш проросійську орієнтацію (категорії “росіянин”, “друг Росії”). Цікаво, що членам КПУ властива ще й орієнтація на демократично-ліберальні цінності, яка проявилась у таких категоріях: “християнин”, “ліберал”, “демократ”. Ці результати помітно відрізняються від тих поглядів, які сповідували комуністи за часів Радянського Союзу, адже визнавати себе демократом, який відстоює в першу чергу свої власні права і, крім того, з релігійним забарвленням – тоді було неможливо. Імовірно, отримані результати свідчать про суто українську специфіку розвитку комуністичної ідеї на пострадянському просторі.

Респонденти ВО “Свобода” визначають себе категоріями, які умовно можна поєднати в групу активної, сильної позиції Я: “особистість”, “лідер”, “оптиміст”, “патріот”, “сильне Я”. Зарахування себе до зазначених категорій частково можна пояснити віком респондентів “Свободи”, а також їхнім неприхованим прагненням прийти до влади, адже вони, на відміну від членів КПУ, на момент проведення емпіричного дослідження не мали жодних важелів реальної влади ні в Київській міській раді, ні тим більше у Верховній Раді.

ВО “Свобода” і ПР. Як видно з результатів, отриманих за методикою О. Ф. Потьомкіної, група членів Партії регіонів у порівнянні із “Свободою” має більш виражені атитюди щодо праці ($p \leq 0,05$) та грошей ($p \leq 0,01$). У “свободівців” сильніше виражена орієнтація на владу ($p \leq 0,05$). Вважаємо, що ідеологічно активна позиція “Свободи” сприяє активізації поведінки її членів у здобутті влади. До того ж на момент проведення дослідження представники “Свободи” були в опозиції до чинної влади (на відміну від респондентів ПР).

Порівняння цих двох груп респондентів за методикою О. М. Скар засвідчило, що між ними існують істотні розбіжності за показниками вияву політичної ідентичності. У членів ВО “Свобода” помітніше, ніж у членів ПР, виявляються такі складові політичної ідентичності, як залученість у політичне життя країни, ідентифікація з культурними цінностями суспільства, орієнтація на власний політичний вибір ($p \leq 0,001$). За методикою ОРПС, у членів ВО “Свобода” більшою мірою виражені також й інші складові політичної ідентичності, зокрема нормативна непоступливість ($p \leq 0,05$), позиційна конкуренція, політична ідентифікація, владне самоствердження ($p \leq 0,001$). Припускаємо, що такі закономірності можуть бути зумовлені опозиційно-позиційними стосунками ВО “Свобода” і двох інших партій (КПУ і ПР) на момент проведення емпіричного дослідження. За результатами методики С. Р. Пантелеєва, членам ВО “Свобода” більшою мірою властиві самоповага ($p \leq 0,05$) і самовпевненість ($p \leq 0,001$), а отимість членам ПР – самоінтерес ($p \leq 0,01$), аутосимпатія та самозвинувачення ($p \leq 0,001$). У свободівців вищий порівняно із членами ПР рівень інтернальності у сфері досягнень, у сімейних та виробничих стосунках ($p \leq 0,05$).

Члени ВО “Свобода” частіше обирають такі самовизначення, як “особистість”, “сильне Я” ($p \leq 0,05$), “оптиміст” ($p \leq 0,01$), “майбутнє суспільства”, “партієць”, “патріот”, “конкурент Росії” та “українець” ($p \leq 0,001$); натомість члени ПР віддають перевагу здебільшого іншим: “реаліст”, “християнин”, “комуніст” ($p \leq 0,05$), “ліберал” ($p \leq 0,01$), “росіянин”, “демократ”, “друг Росії” ($p \leq 0,001$). У членів ПР, як і у членів КПУ, позитивне ставлення до Росії та комуністичної ідеології, оскільки респонденти ви-

значали себе як росіян, друзів Росії, комуністів, натомість у представників ВО “Свобода” яскраво домінує проукраїнська активна позиція.

КПУ і ПР, коли йдеться про психологічні особливості активістів-партійців, мають певні відмінності. За методикою О. М. Снар, зазначені групи респондентів показали значні розбіжності щодо вияву політичної ідентичності: у членів КПУ помітніше виражені залученість у політичне життя країни ($p \leq 0,001$) та орієнтація на власний політичний вибір ($p \leq 0,05$), натомість респонденти ПР більшою мірою ідентифікуються з культурними цінностями суспільства ($p \leq 0,01$) та цінностями європейської демократії ($p \leq 0,05$), їм більш властива мобілізаційна політична активність ($p \leq 0,001$). Наявність такої великої кількості розбіжностей пояснюється ідеологічною заангажованістю членів КПУ та ідеологічною невиразністю регіоналів. При цьому перші мають суто радянсько-комуністичний вектор, інші – капіталістично-реформаторський. Цікаво, що політична активність членів ПР має дещо вимушений характер і часто не є внутрішньо усвідомленою дією, як це зазвичай спостерігаємо у членів КПУ.

Для комуністів більш актуальні, ніж для членів ПР, такі складові самоставлення, як самоприйняття ($p \leq 0,01$) і самоінтерес ($p \leq 0,05$). Цікаво, що інтернальність у сфері досягнень і виробничих стосунків сильніше виражена у представників КПУ ($p \leq 0,001$). Порівняно низький рівень цих показників у представників київського осередку ПР свідчить про те, що вони не схильні брати на себе відповідальність за ті чи ті події у власному житті і вважають їх переважно результатом впливу зовнішніх обставин і чинників.

Атитюд щодо грошей виразніше простежується у респондентів Партії регіонів, менш виразно – у комуністів ($p \leq 0,001$). Це може бути зумовлено сповіданням членами КПУ комуністичної ідеї, яка передбачає певне відсторонення від грошей, оскільки мати великі гроші, ставити їх заробляння на перше місце в житті з погляду комуністичної ідеології (теоретично) трохи навіть “соромно”.

Політична ідентифікація більшою мірою проявляється у членів КПУ, ніж у респондентів ПР ($p \leq 0,001$). Отримані результати є доволі прогностованими, адже відомо, що члени ідеологічних партій мають підвищений рівень політичної ідентифікації зі своїм політичним суб’єктом.

Комуністи частіше, ніж члени ПР, визначають себе як майбутнє суспільства ($p \leq 0,05$). Крім того, цікавим видається те, що вони також частіше визначають себе через категорію “партієць” ($p \leq 0,05$). Члени КПУ частіше порівняно з регіоналами відносять себе до патріотів ($p \leq 0,05$) і вважають комуністами ($p \leq 0,001$), натомість члени ПР убачають у собі демократів ($p \leq 0,05$). Те, що члени Комуністичної партії визначають себе комуністами, – прогнозовано, а члени ПР – демократами, – закономірно, оскільки орієнтація на демократичні цінності – головна ознака центрист-

ської партії, що орієнтується на широкі маси виборців. Проте дещо дивним видається сприймання комуністами себе як патріотів, що значною мірою схоже на самосприйняття націоналістів. У цьому виявляється певна схожість політичного образу Я свободівців і комуністів. Спільною ознакою є для них ідеологія, оскільки і комунізм, і націоналізм мають багато спільного із соціалізмом, ідеї якого активно декларуються обома партіями.

Отже, підсумовуючи результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей осіб, для яких політична партія править за референтну спільноту, можемо зробити такі *висновки*:

1. Сьогодні політичні партії є ефективним інструментом не тільки для здобуття влади, лобювання певних інтересів (бізнесових, матеріальних тощо), а й для отримання психологічного комфорту. При цьому психологічний комфорт досягається через відчуття необхідності для іншого, захищеності, а відтак і сили. Цей комфорт отримують як ті, хто хоче реалізовуватися в політичній діяльності як головній сфері життя, так і ті, хто не бачить для себе можливостей самореалізації в інших сферах. Ідентифікація осіб з референтними спільнотами (у нашому випадку – з політичними партіями) є для особи запорукою отримання психологічного комфорту.

2. Зв'язок особи з конкретною партією, зокрема постійне голосування за неї на виборах, членство в партії, підтримку на мітингах і під час пікетів, можна визначити як індикатор партійної ідентифікації. Індивіди ототожнюють себе не з людьми як такими, не з конкретними подіями, а з людьми та подіями, які набули для них символічного значення. Відтак референтна спільнота для особи може бути як реальною, так і уявною.

3. Порівнявши політичну активність київських комуністів і націоналістів, ми дійшли до висновку, що для перших вона має певною мірою внутрішню детермінацію, що ґрунтується на особистісних переконаннях партійців. Натомість політична активність київських партійців-націоналістів має мобілізаційну спрямованість, тобто політичні лідери, традиції, думка оточення і т. ін. вирішують змістовність та емоційну забарвленість їхньої політичної поведінки. Таким чином, члени київського осередку КПУ мають більш усвідомлену, автономну та незалежну від інших осіб політичну позицію. Їм порівняно з іншими активістами-партійцями (ВО “Свобода”, ВО “Батьківщина”, ПР) найменшою мірою властиві атитюди щодо влади та грошей. Крім того, комуністи активно залучені в політичне життя країни, політично ідентифікуються з партією, вирізняються автономною політичною активністю (усвідомленою). Разом з тим вони не ідентифікуються з культурними цінностями суспільства та цінностями європейської демократії. Політичний образ Я комуністів має певні особливості: вони найчастіше визначають себе через категорії “росі-

янин”, “друг Росії”, “комуніст”, а найменше і найрідше – як “сильне Я”, “конкурент Росії”.

4. Членам київського осередку ПР властиві атитюд щодо грошей, а також самозвинувачення. Київські регіонали порівняно з іншими партійцями найменшою мірою виявляють інтернальність у сферах досягнень, сімейних та виробничих стосунків. Відтак київські члени ПР не завжди готові брати на себе відповідальність у сімейних та виробничих стосунках, визначати свою значущість щодо тих чи інших досягнень у власному житті. Регіонали здебільшого визнають себе росіянами, демократами, друзями Росії, найрідше сприймають себе майбутнім суспільства, партійцями, конкурентами Росії.

5. Київським членам ВО “Батьківщина” властиві атитюди щодо свободи і грошей. Слід зазначити, що політична ідентичність активістів-партійців з ВО “Батьківщина” порівняно з членами КПУ і “Свободи” виявлена слабше, зокрема в залученні до політичного життя країни; відповідні показники більші тільки порівняно з ПР. Аналіз образу Я членів ВО “Батьківщина” показав, що їм меншою мірою, ніж партійцям “Свободи”, властиві вияви самоповаги і самовпевненості, а самоінтерес та самопослідовність у них не так яскраво виражені, як у членів КПУ. Натомість ауто-симпатія і самозвинувачення частіше спостерігаються серед партійців ВО “Батьківщина”, ніж серед свободівців. Представники “Батьківщини” мають високу інтернальність, зокрема загальну і у сфері сімейних стосунків, часто визначають себе як лібералів і конкурентів Росії, рідко – як росіян і друзів Росії.

Проведене емпіричне порівняння психолого-політичних особливостей членів різних політичних партій (на прикладі їхніх київських осередків) дає підстави стверджувати, що залежно від партійної належності між партійцями існують істотні розбіжності у вияві атитюдів, образу Я, політичного образу Я, політичної ідентичності, інтернальності. Відтак перспективи дослідження цієї проблеми ми вбачаємо в подальшому поглибленні аналізу психолого-політичних особливостей членів інших політичних партій у різних містах і регіонах, прихильників різних політичних ідеологій, у визначенні ієрархії чинників і детермінант динаміки загального та політичного образів Я, емоційного ставлення та поведінки в політичному середовищі.

Література

1. *Барішполец О. Т.* Психологічні джерела та механізми дії партійних ідеологій / О. Т. Барішполец // Наукові студії з політичної психології: зб. статей. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 82–96.
2. *Фарукишин М. Х.* Политическая идентичность в контексте политической культуры: учеб. пособие / М. Х. Фарукишин, О. И. Зазнаев. – Казань: Центр инновационных технологий, 2009. – 44 с.

3. Довгопол М. Ю. Психологические факторы ориентации избирателей в политическом пространстве современной Украины / М. Ю. Довгопол // Вісник Харківського університету. – 1999. – № 452. – С. 25–27.
4. Мар'єнко Б. С. Психологічні аспекти політичної ідентифікації / Б. С. Мар'єнко // Наукові студії з політичної психології : зб. статей. – К., 1996. – Вип. 2. – С. 64–69.
5. Васютинський В. О. Масова політична свідомість у ракурсі бачення і передбачення / В. О. Васютинський // Наукові студії з політичної психології : зб. статей. – К., 1998. – Вип. 3. – С. 47–56.

Кобрисенко Д. О. Политическая партия как референтное сообщество: между идентификацией и мобилизацией

В статье рассматривается проблема исследования лиц, для которых политическая партия выступает референтной общностью. Представлены эмпирические результаты исследования психолого-политических особенностей членов различных политических партий. Определены основные различия в проявлениях образа Я, политического образа Я, политической идентичности, интернальности и аттитудов людей, имеющих различные политико-идеологические убеждения и принадлежащих к разным политическим партиям.

Ключевые слова: политическая партия, референтная общность, идентичность, политическая идеология, образ Я.

Kobrysenko D. O. Political party as a referent community: between identification and mobilization

The article deals with the study of people who consider political party as an important community. The empirical results of study of psychological and political features of different political parties' members are presented. It is defined the main differences in image of the Self, political image of the Self, political identity, internal orientation and attitudes of people who have different political and ideological credos and become members of the different political party.

Key words: political party, important community, identity, political ideology, image of the Self.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ В ВИРТУАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В. В. Мельникова, г. Севастополь

Рассматривается виртуальное пространство как один из наиболее востребованных в современном мире источников информации. Определяются особенности восприятия исторической информации посредством виртуального пространства по сравнению с реальным восприятием. Описываются основные проблемы при работе с информацией в интернете, а также перспективы использования виртуального пространства для передачи исторической информации.